

Jasenska Kranjčević
Institut za turizam, Zagreb

Viški boj iz 1866. u funkciji turizma do 1918.

U dosadašnjoj znanstvenoj literaturi poznata pomorska Viška bitka iz 1866. analizirana je najviše s vojnog, vojno-povijesnog i vojno-političkog, a najmanje s turističkog gledišta. Stoga je cilj ovog rada utvrditi je li za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, odnosno u vrijeme početaka suvremenog turizma, Viška bitka prepoznata kao turistička atrakcija, odnosno je li prepoznata kao nasljeđe i je li bila uvrštena u turističku ponudu otoka. Kako bi se utvrdio cilj, u radu su analizirani: putopisi, turistički vodiči, stručni časopisi, dnevni tisak i stare razglednice iz druge polovine 19. i početka 20. stoljeća.

Gljučne riječi: Vis, Viška bitka, nasljeđe, povijest turizma, memorijalni turizam

1. Uvod

Značajni povijesni događaji povezuju prošlost, sadašnjost i budućnost kao i različite znanstvene discipline. Povijesni događaji na autentičnim lokacijama, promatrani kao nasljeđe krajem 20. i početkom 21. stoljeća, sve više postaju predmet interdisciplinarnih istraživanja, a time i povezivanja teorije i prakse. Stoga nije neobično da tamna strana povijesti, poput ratova, bitaka, ljudskih stradanja i patnji, postaje dio turističke ponude.

Iako su u teoriji mirnodopsko stanje i politička stabilnost važni preduvjeti za razvoj turizma, sve se više ratnih događanja i/ili ljudskih stradanja oblikuje u turistički proizvod i stavlja u funkciju turizma. Pritom se ne podrazumijeva samo obilazak lokacija na kojima su se odvijala ratna događanja ili ljudska stradanja, već i stvaranje doživljavanja, ali i korištenja događaja u svrhu edukacije.

Predmet ovog istraživanja pomorska je bitka iz 1866. kod Visa, poznata kao Viška bitka.¹ Cilj je rada utvrditi je li ta bitka bila prepoznata kao turistička atrakcija te je li bila u funkciji turizma do 1918.

Kako bi se dobio odgovor na navedena pitanja, analizirani su turistički putopisi, turistički vodiči, stručni časopisi (turistički, vojni i vjerski), dnevni tisak, monografije i stare razglednice do 1918. Analizirana literatura objavljivana je na njemačkom, engleskom i hrvatskom jeziku.

¹ Viška bitka iz 1866. jedna je od najznačajnijih pomorskih bitaka na Jadranskom moru, u kojoj je izrazito slabija austrijska mornarica pobijedila nadmoćnu i modernu talijansku. Austrijsku mornaricu predvodio je Wilhelm von Tegetthoff. Tako je istočna obala Jadrana do 1918. bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije.

Vis, 1906., stara razglednica (Österreichische Nationalbibliothek, http://data.onb.ac.at/AKON/AK060_355)

2. Viška bitka u funkciji turizma do 1918.

Da bismo utvrdili je li Viška bitka bila u funkciji turizma, danas nam pomažu putopisi, turistički vodiči, časopisi i razglednice iz tog vremena. Iz njih su turisti dobivali informacije o turističkim atrakcijama, ali i brojne druge informacije (mogućnosti smještaja, putnički transport, liječnici itd.).

Iako je Viška bitka po svom sadržaju prvenstveno vezana za vojsku, detaljnije mornaricu, najveći dio analizirane literature ovog rada iz područja je turizma, a u vrlo malom dijelu iz vojnog i sakralnog područja.

Analizirana literatura sistematizirana je kronološki do 1918. kako bi se dobio uvid u vremensko jačanje ili slabljenje značenja bitke za Monarhiju.

2.1. Putopisi, monografije i turistički vodiči

Zanimljiva je činjenica da je Viška bitka već devet godina nakon samog događaja prikazana kao turistička atrakcija, i to u putopisu *Aus Halbvergessenem Lande: Culturbilder aus Dalmatien*.² Theodor Schiff prilikom opisa otoka Visa jasno se i jezgrovito osvrće na Višku bitku te navodi riječi zapovjednika u Puli: „Mora se čuti za pobjedu kod Visa.“

² Theodor SCHIFF, *Aus Halbvergessenem Lande: Culturbilder aus Dalmatien*, Wien, 1875., str. 142.

Spomenik „Lav s Visa“, autor Gustav Jägermayer, kasnije kartonska ambalaža (Österreichische Nationalbibliothek, Sig. VUES IV 19052)

U monografiji *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (1892),³ u dijelu koji se odnosi na Dalmaciju, Visu je dano veliko značenje. Tako je detaljno opisan Vis, Viška bitka i nadgrobni spomenik na groblju u Visu. Iako monografija nije isključivo turistička publikacija, u njoj je prikazana svojevrsna vinjeta Viške bitke. Ilustracije s Visa izradili su Anton Perco, Robert Russ i Karl von Siegel.⁴

Iako knjiga Petra Kuničića *Viški boj* iz 1892. po svojoj namjeni nije turistička, već povijesna, ona s današnjeg gledišta ima elemente turističke literature jer njezin sadržaj služi za očuvanje memorije na samu bitku i na sve njezine sudionike.⁵ Navedena knjiga nezaobilazna je literatura za proučavanje Viške bitke.

Knjiga Ferdinanda Rittera von Attlmayra *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866.*,⁶ koja je objavljena povodom tridesetogodišnjice bitke, 1896., u Puli u vlastitom izdanju, po svojoj namjeni nije turistička, već vojna. S današnjeg gledišta knjiga ima i turističko značenje jer opisuje tijek bitke te služi kao podloga za njezino proučavanje i doživljavanje. Priloženu fotografiju nadgrobnog spomenika s groblja na Visu izradio je Demar Attlmayr.⁷

³ *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Dalmatien. Dalmatien (ur. nadvojvoda Rudolf), Band 11*, Wien, 1892. k.k. Hof-und Staatsdruckerei.

⁴ *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, 1892., str. 39, 41, 48.

⁵ Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1996.

⁶ Ferdinand Ritter von ATTLMAYR, *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866*, Pula, 1896.

⁷ Ferdinand Ritter von ATTLMAYR, nav. dj., str. 202.

Spomenik, groblje, Vis (Österreichische Nationalbibliothek, Sig. 126011 - STE 9/18)

Prilikom istraživanja analizirano je samo četvrto (iz 1899.) i deseto izdanje (iz 1912.) Hartlebenova turističkog vodiča *Illustrierter Führer durch Dalmatien längsts der Küste von Albanien bis Korfu und nach den Ionischen Insel*.⁸ U oba se izdanja opisuju bogata povijest otoka i Viška bitka. Groblje u Visu opisuje se kao mjesto pijeteta za poginule. Iz opisanog je vidljivo da je nadgrobnji spomenik „lav koji spava“ shvaćen kao turistička atrakcija otoka.⁹ Dok je u četvrtom izdanju vodiča priložena samo fotografija grada Visa, u desetom izdanju priložena je fotografija nadgrobnog spomenika.

Pročitavši deseto izdanje vodiča iz 1912., vidljivo je da je i u Puli, sjedištu austrougarske mornarice, prezentirana Viška bitka i admiral Tegetthoff. Tako su posjetitelji Pomorskog muzeja (Marinemuseum) mogli dobiti detaljne informacije o Viškoj bitki.¹⁰ U muzeju su prezentirani gipsani odljev nadgrobnog spomenika s viškog groblja te nekoliko sačuvanih artefakata iz Viške bitke. Nadalje, u Puli je, u prekrasno uređenom parku uz željezničku prugu, na brežuljku Monte Zara, podignut spomenik admiralu Wilhelmu von Tegetthoffu. Spomenik je izrađen prema projektu Carla Kundmanna i postavljen je u središtu Pule 20. srpnja 1877. (jedanaest godina nakon bitke). Na svakom uglu četverokutnog mramornog postolja nalazile su se skulpture (Mars, Neptun, Slava i Moć). Spomenik je uklonjen 1920.

⁸ *Illustrierter Führer durch Dalmatien längsts der Küste von Albanien bis Korfu und nach den Ionischen Insel* (fünfte aufgabe), Wien, Pest und Leipzig, 1899. i *Illustrierter Führer durch Dalmatien*, Wien und Leipzig, 1912.

⁹ *Illustrierter Führer ...* nav. dj. 1899., str. 81–85; *Illustrierter Führer ...*, 1912., str. 142–148.

¹⁰ *Illustrierter Führer ...*, 1912., str. 50–51.

godine, za vrijeme talijanske uprave. Na mjestu uklonjenog spomenika postavljen je vodoskok. Sačuvani dio spomenika iz Pule je u listopadu 1935. prenesen u Graz, na groblje St. Leonhard gdje se nalazi Tegetthoffovo posljednje počivalište. Na postolju još i danas stoji posveta: „Viceadmiralu Wilhelmu von Tegetthoffu, Car Franjo Josip I., 1877.; hrabrom borcu kod Helgolanda, slavno pobijedio kod Visa i stekao vječnu slavu za sebe i austrijsku flotu“.

Viška bitka i admiral Tegetthoff također su predmet opširnog i detaljnog *Führer durch Dalmatien* iz 1899., autora Reinharda E. Petermanna.¹¹ Prilikom opisa otoka Visa Petermann navodi i ukratko opisuje Višku bitku te spomenik na groblju u Visu. U vodiču autor povezuje Vis kao mjesto bitke i Pulu kao središte mornarice Monarhije, a poveznica je spomenik Tegetthoffu u Puli i ulica u Puli nazvana po admiralovu prezimenu. Autor ilustracija u vodiču je Ludwig Hans Fischer.

Jedno od najznačajnijih poduzeća Monarhije bilo je parobrodarsko društvo Austrijski Lloyd, koje je između ostalog uspostavilo stalnu parobrodarsku liniju Trst – Kotor. U svrhu vlastite promocije izdavalo je turističke vodiče o svojim redovitim brodskim linijama. Za istočnu obalu Jadrana kompanija je izdala *Der Österreichische Lloyd und Sein Verkehrsgebiet, Officiles Reisehandbuch, Istrien, Dalmatien, Herzegowina und Bosnien*.¹² Iako Lloyd nije imalo stalnu brodsku liniju za Vis, u vodiču se opisuje Vis, značenje Viške bitke za Monarhiju te pobjeda pod vodstvom admirala Tegetthoffa. Također, u vodiču je turistima predložen obilazak groblja na Visu. Opis Visa popraćen je fotografijom spomenika „lava koji spava“ na groblju u Visu.

U putopisu *Dalmatien – Tagebuchblätter aus dem nachlasse*, objavljenom 1904. u Beču, Alexander von Warsberg opisuje Vis i Višku bitku.¹³ Autor se osvrće na zelenilo Visa i pita se zašto na otoku nema spomenika Tegetthoffu jer bi se tada mnogo bolje shvatila važnost Viške bitke. Zanimljivo je da je i ovdje autor ilustracija Ludwig Hans Fischer.

U putopisu *Dalmatien und Montenegro: Reise- und Kulturbilder* autora Ludwiga Passargea, objavljenom 1904. u Leipzigu,¹⁴ posebno se opisuje putovanje od Splita do Visa, zatim Vis te putovanje od Visa do Dubrovnika. Autor vrlo detaljno opisuje sve turističke vrijednosti otoka, a veliko značenje pridaje Viškoj bitki i promjeni odnosa političkih snaga na Jadranu nakon bitke (izdavač B. Elicher Nachfolger).

Potrebno je istaknuti da svi objavljeni turistički vodiči koji su obrađivali istočnu obalu Jadrana ili Dalmaciju nisu navodili Vis kao turističku destinaciju i Višku bitku kao atrakciju. Poznati turistički novinar i izdavač Josef Stradner u

¹¹ Reinhardt E. PETERMANN, *Illustrierter Führer durch Dalmatien*, Wien, 1899.

¹² *Der Österreichische Lloyd und Sein Verkehrsgebiet, Officiles Reisehandbuch, Istrien, Dalmatien, Herzegowina und Bosnien*, I. Theil, Wien – Brünn – Leipzig, 1901., str. 98–99.

¹³ Alexander von WARSBERG, *Dalmatien – Tagebuchblätter aus dem nachlasse*, Wien, 1904.

¹⁴ Ludwig PASSARGE, *Dalmatien und Montenegro: Reise- und Kulturbilder*, Leipzig, 1904.

svojim vodičima o istočnoj obali Jadrana nije uvrštavao otok Vis kao zanimljivu turističku destinaciju te time nije navođena ni Viška bitka.¹⁵

Iako je prvi svezak *Almanach der Österreichischen Riviera* prvenstveno namijenjen turističkim potencijalima srednjodalmatinskih otoka: Hvaru, Visu, Korčuli i Braču,¹⁶ u tekstu je navedeno da se svi koji dođu na Vis trebaju zaustaviti pred spomenikom „lava koji spava“ na groblju i odati počast poginulima.

U putopisu *Dalmatia the Land where east meets west* (imao je nekoliko izdanja), objavljenom u Londonu i New Yorku, Maude M. Holbach¹⁷ Vis je opisala na nekoliko stranica, od antike do početka 20. stoljeća. U tekstu također daje značaj Viškoj bitki te navodi da se na groblju nalazi spomenik poginulima 1866.

U dostupnom petom izdanju putopisa *Praktischer Wegweiser durch Dalmatien – mit Berücksichtigung von Bosnien, Herzegowina, Montenegro und der Küste bis Korfu* iz 1910. Erwin von Paska¹⁸ također navodi Višku bitku i prilaže fotografiju spomenika na viškom groblju.

U putopisu *Dalmatien – das Land der Sonne, eine Wanderfahrt an der Adria* autor Moriz Band također navodi Višku bitku¹⁹ i prilaže fotografije nadgrobnog spomenika posvećenog žrtvama rata (autor Ottokar Uhliř) i samog grada Visa (autor Rudolf Tiroidl).

U Frankfurtu na Majni 1912. Joseph August Lux objavio je putopis *Dalmatien – Oesterr. Riviera*²⁰ u kojem se također navodi Viška bitka kao turistička atrakcija te je priložena fotografija s Visa.

Nekoliko godina prije početka Prvog svjetskog rata počinju se objavljivati turistički prospekti (kao novi oblici turističke promocije) za neka područja Monarhije u kojima se gotovo telegrafski daju informacije o pojedinim turističkim destinacijama. Tako se godišnje objavljuju prospekti za određene turističke regije: *Illustrierter Wegweiser durch die österreichischen Kurorte, Sommerfrischen und Winterstationen*.²¹ Oni koji se odnose na Dalmaciju, objavljuju kratke informacije o Visu i Viškoj bitki.

¹⁵ Jasenka KRANJČEVIĆ, „Josef Stradner – promicatelj turizma na hrvatskom Jadranu“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* (ur. Renata TRISCHLER), god. 22, br. 22, Osijek, 2015., str. 237–247.

¹⁶ *Almanach der Österreichischen Riviera*, Wien (ur. Emil Wilhelm BAYER), 1. svezak, 1905.

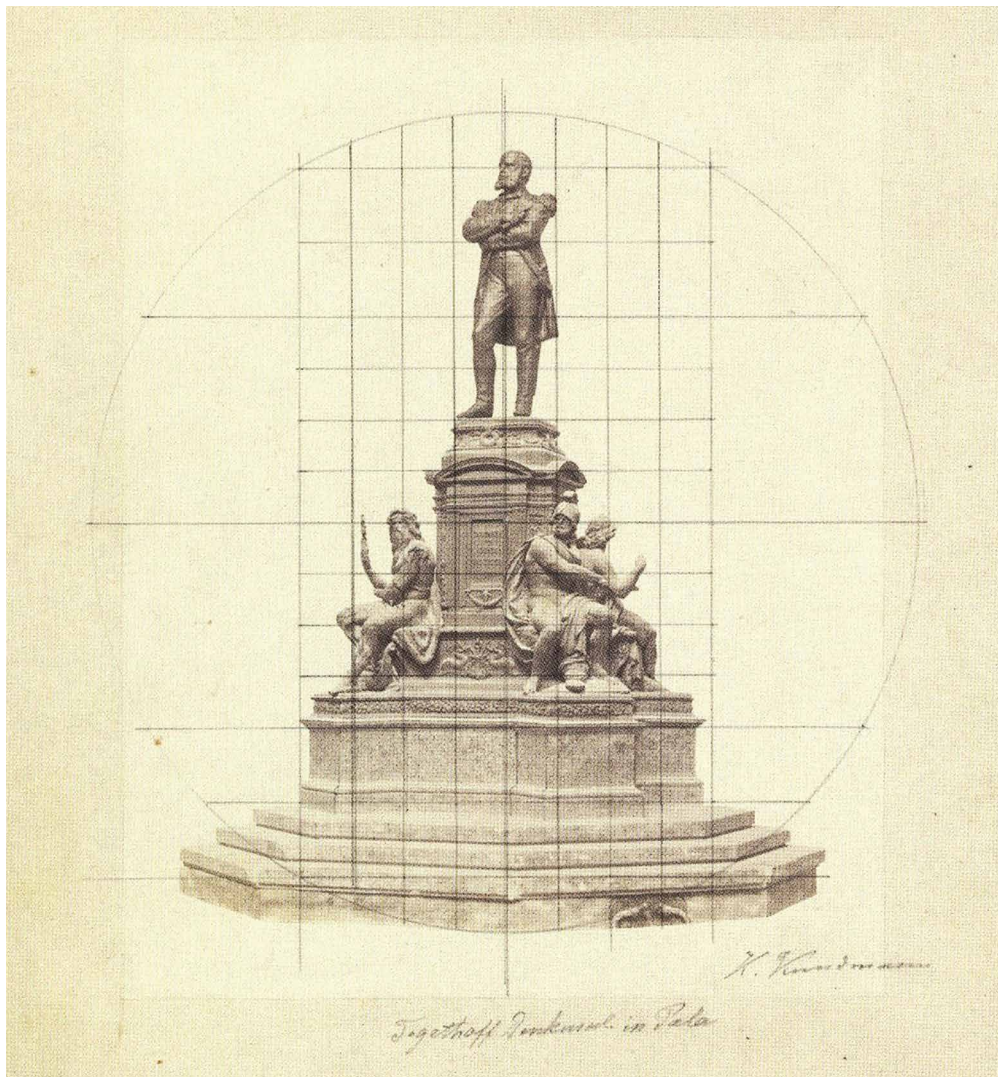
¹⁷ Maude M. HOLBACH, *Dalmatia the Land where east meets west*, London, New York, 1908., str. 216.

¹⁸ Erwin von PASKA, *Praktischer Wegweiser durch Dalmatien – mit Berücksichtigung von Bosnien, Herzegowina, Montenegro und der Küste bis Korfu*, Wien, 1904.

¹⁹ Moriz BAND, *Dalmatien – das Land der Sonne, eine Wanderfahrt an der Adria*, Wien – Leipzig, 1910., str. 63.

²⁰ Joseph Aug. LUX, *Dalmatien – Oesterr. Riviera*, Frankfurtu aM., 1912.

²¹ *Illustrierter Wegweiser durch die österreichischen Kurorte, Sommerfrischen und Winterstationen* (1911) <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=wcs&datum=1911&page=1416&size=45> (posjećeno 15. prosinca 2017.).

Crtež spomenika Tegetthoffu u Puli, autor Karl Kundmann, 1877. (Wien Museum, inv. Nr. 58.912/4.)

U ovom tekstu do sada su prikazani vodiči ili putopisi koji su prezentirali cijelu istočnu obalu Jadrana ili dijelove poput Dalmacije. Međutim, turistički vodiči za pojedine destinacije poput Splita nudili su izlete između ostalog i za Vis.²²

²² „Split u Dalmaciji – plan grada i okolice“, Split, 1914.; Gordana TUDOR, „Splićani kao izletnici do početka Prvoga svjetskog rata“, *Kulturna baština*, god. 39, br. 39, Split, 2013., str. 75–96.

2.2. Stručni časopisi

Uz stručne časopise iz područja turizma (koji izlaze u Opatiji, Puli – Brionima i Beču) ovdje se prikazuju vojni i vjerski časopisi (Beč, Dubrovnik) koji su na određeni način prezentirali Višku bitku.

Tako je u *Illustrierte Oesterrichische Riviera Zeitung*²³ 1906., povodom 40. godišnjice Viške bitke (jubilarna godina), dan prikaz o značenju bitke za Monarhiju te je opisano kako je organiziran izlet na Vis.

I *Brioni Insel Zeitung*²⁴ 1911. daje informaciju o putovanju visoke vojne delegacije na Vis.

Povodom 50. godišnjice Viške bitke *Moderne Illustrierte Zeitung für Reise und Sport*²⁵ (1916.) detaljno ju opisuje.

Zbog svog položaja na Jadranu, mediteranske klime, bogate flore i kulturno-povijesnog nasljeđa Vis i Komiža ne reklamiraju se samo značenjem Viške bitke, već i velikim potencijalom za razvoj turizma. U tom se smislu Vis, Modra špilja, Komiža i dr. opisuju u časopisu *Der Fremdenverkehr*.²⁶

Povodom tridesetogodišnjice bitke, u časopisu *Mittheilung aus dem Gebiete uad Seewesens*²⁷ 1896. na nekoliko se stranica informiraju čitatelji da je sa 206 stranica izdana knjiga Ferdinanda Attlmayra *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866*. te da se može kupiti u Puli.

Vojni časopisi koji izlaze u Beču: *Danzer's Armee-Zeitung*,²⁸ *Streffleur's Militärblatt Feldzeitung*²⁹ i *Armeeblatt*,³⁰ posvećuju pažnju proslavi Viške bitke za vrijeme obljetnica.

²³ *Illustrierte Oesterrichische Riviera Zeitung* izlazi u Opatiji od 1904. do 1906. „Lissa Gedenktag“, *Illustrierte Oesterrichische Riviera Zeitung*, god. III, br. 87, Opatija, 1906, str. 7, 1. august 1906.

²⁴ „Auf der Kurpromenade“, *Brioni Insel Zeitung*, god. II, br. 24, str. 1–3, Pula-Brioni, 9. Jul 1911.

²⁵ „Der Sieger von Lissa 1916“, *Moderne Illustrierte Zeitung für Reise und Sport*, god. XVI, br. 5, Wien, str. 9–11.

²⁶ „Damaten das Zukunftland für Herbst – und Winterreisen“, *Fremdenverkehr*, 1908., god. I., br. 20, str. 3–7, 13. september 1908. „Zu unseren Bildern“, *Fremdenverkehr*, 1911, god. IV, br. 49, str. 3–4, 3. dezember 1911., Gustav W. GESSMANN, „Die dalmatinische Riviera“, *Fremdenverkehr*, 1913, god. VI., br. 4, str. 4–8, 26. Jänner 1913.

²⁷ „Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866“, *Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens*, god. 24, br. 13, Pola, 1896, str. 1273–1276.

²⁸ „Lissa“, *Danzer's Armee Zeitung*, god. XI, br. 29/30, Wien, 1906, str. 1–3, 19. Juli 1906. i „Vor Fünfzig Jahren – Der Sieg von Lissa“, *Danzer's Armee Zeitung*, god. XXI, br. 29/30, Wien, 1916., str. 3–4, 20/27 Juli 1916.

²⁹ v. B. „Der fünfzigste Bedenktag der Schlacht bei Lissa“, *Streffleur's Militärblatt Feldzeitung*, god. III, br. 28, Wien, 1916., str. 1–6, 15. Jul 1916.

³⁰ „Vor Fünfzig Jahren – Der Sieg von Lissa“, *Armeeblatt*, god. XXXV, br. 29/30, Wien, 1916., str. 3–4, 22/29 Jul 1916.

2.3. Dnevni tisak

O Viškoj bitki iz sačuvanih isječaka novina u svjetskom tisku pisao je Oliver Fio.³¹ Stanislav Piplović također je pisao o Viškoj bitki,³² s posebnim naglaskom na pisanje dalmatinskog tiska.

Dnevni tisak najčešće je pisao o Viškoj bitki prilikom godišnjica ili jubileja. Tako se vijest o godišnjici objavljivala u Puli, Zadru, Splitu, Zagrebu i drugdje. Izuzetak su bili posjeti stranih vojnih mornarica otoku Visu.

Dnevna tiskovina *Hrvatska sloga*³³ koja izlazi u Trstu te *Naša sloga*³⁴ koja izlazi u Puli, posvećuju priloge sjećanju na Višku bitku. Tu je i *Hrvatski list*³⁵ koji također izlazi u Puli, a povodom 50. godišnjice Viške bitke u više brojeva opisuje pripremu i proslavu u tom gradu 1916.

Zanimljivo je da je 1906. *Hrvatska rieč*,³⁶ koja izlazi u Zadru, povodom proslave 40. godišnjice također dala osvrt na slavnu pomorsku bitku, a autor članka ističe da je zanemaren doprinos hrvatskih mornara u pobjedi.

I u Kraljevini Hrvatskoj obilježavalo se sjećanje na Višku bitku. Tako u Zagrebu 1896. *Agramer Zeitung*³⁷ i *Obzor*³⁸ podsjećaju čitatelje na Višku bitku povodom njezine 30. godišnjice.

Vojna znanja i vojna taktika korištena u Viškoj bitki još su i danas predmet proučavanja na vojnim akademijama u svijetu – posebno mornaričkim. Stoga nije neobično da su različite ratne mornarice dolazile na mjesto događaja da bi mornarima korištene taktike učinile jasnijima. Istovremeno se odavala počast svim poginulima u predmetnoj bitki.

Još krajem 19. stoljeća u dnevnom su tisku zabilježena uplovljavanja stranih vojnih brodova u višku luku, ali i bacanje vijenaca u more u znak sjećanja na

³¹ Oliver FIO „Odjek pomorske bitke kod Visa iz 1866 u tadašnjim novinama“, *Pomorski zbornik*, Društvo za proučavanje i unaprjeđenje pomorstva Jugoslavije, sv. 4, Zadar, 1966, str. 551–565.

³² Stanko PIPLOVIĆ, *Spomen na Viški boj*, Hrvatsko-austrijsko društvo, Split, 2001. i Stanko PIPLOVIĆ, „Kljunom i topom u boj za otok“, *Otok Vis, Biseri Jadrana*, Zagreb, 2007, str. 28–35.

³³ „Uspomena na viški boj“, *Hrvatska sloga*, god. XXVIII, br. 31, str. 4, 30. julija 1896.

³⁴ „Četrdesetgodišnjica bitke kod Visa“, *Naša sloga*, god. XXXIX, br. 29, str. 2, 19. julija 1906.

³⁵ „Raspored za proslavu Viškog boja“, *Hrvatski list*, god. 2, br. 376, Pula, 1916., str. 2, 23. srpnja 1916.; „Svi na proslavu 50-godišnjice viškog boja“, *Hrvatski list*, god. 2, str. 375, Pula, 1916., str. 1, subota 22. srpnja 1916.; „Viška proslava“, *Hrvatski list*, god. 2, br. 373, Pula, 1916., str. 1, četvrtak 20. srpnja 1916.; „Viška proslava“, *Hrvatski list*, Pula, 1916., god. 2, br. 372, str. 1–2, srijeda 19. srpnja 1916.; „Viška zabava na Monte Cane“, *Hrvatski list*, god. 2, br. 377, Pula, 1916., str. 2, ponedjeljak 24. srpnja 1916.

³⁶ „Austrijsko ratno brodovlje“, *Hrvatska Rieč*, god. II, br. 33, str. 2, 28. srpnja 1906. i „Poslije 40 godina od viške bitke“, *Hrvatska Rieč*, god. II, br. 32, str. 1, 24. srpnja 1906.

³⁷ Richard von LÖWEN, „Vor dreissig Jahren“, *Agramer Zeitung*, Agram/Zagreb, god. 71, br. 164, ponedjeljak 20. Juli 1896, str. 1–3.

³⁸ Dinko POLITEO, „Poslije 30. godina (bitke kod Visa)“, *Obzor*, Zagreb, 1896, god. XXXVII, br. 165, str. 1, 20. srpnja 1896.

stradale pomorce. Osim odavanja počasti svim poginulima, posjet Visu svakako je imao elemente edukacije (nešto poput terenske nastave) i memorije prostora, ali i turističkog razgledavanja otoka.

U tom smislu, dnevni tisak često objavljuje informacije o dolasku stranih vojnih brodova (švedskih, grčkih, španjolskih, njemačkih, engleskih i crnogorskih) u Vis,³⁹ a nevezano za proslavu obljetnice Viške bitke.

Tako *Narodni list*⁴⁰ 1883. piše o uplovljavanju švedske fregate u Vis (17. veljače 1883. i 10. ožujka 1883.). *Narod* 7. lipnja 1884. navodi da je grčka kraljevska jahta s kraljevskom obitelji uplovila na Vis s Korinta.

Narodni list 1. kolovoza 1888., u svom 60. broju, bilježi uplovljavanje španjolskog bojnog brodovlja u Vis, a 30. studenog 1889., u 95. broju, evidentira na tom otoku njemačko ratno brodovlje.⁴¹

Nadalje, *Smotra dalmatinska*⁴² navodi da je grčki ratni brod na Visu. U broju 74. od 12. 9. 1896. navodi da crnogorske kneginje i princ putuju jahtom *Fantasie* iz Kotora u Mletke⁴³, a u broju 75 od 16. 9. 1896. navodi da su oko 7 sati došli u Vis. Nadalje zabilježeno je 1897. i uplovljavanje u Vis engleskog ratnog broda *Crusier Smotra dalmatinska*.⁴⁴ Nadalje *Smotra dalmatinska*⁴⁵ evidentira grčki ratni brod *Admiral Miaulis* sa 36 pitomaca na Visu.

Vojni turizam relativno je zanemaren iako je još u 19. stoljeću zabilježen dolazak različitih flota (poput švedske, grčke, njemačke i dr.) kod Visa te bacanje u more vijenaca za sve poginule u Viškoj bitki, a brojne vojske – mornarice izučavale su povijest i taktiku Viške bitke.

Mise zadušnice za sve stradale održavale su se na Visu, Hvaru, Dubrovniku, Kotoru, Puli, Zadru, Zagrebu, Beču, Grazu i dr.⁴⁶

³⁹ Na ovim dragocjenim podatcima zahvaljujem gospođi Gordani Tudor iz Pomorskog muzeja u Splitu.

⁴⁰ „Popodne u višku luku uplovila švedska fregata *Vanadis*“, *Narodni list*, god. 22, br. 13, str. 3, 17. 2. 1883.

⁴¹ „Na Duhove Splitsani išli do Biševa brodom *Psyche*“ *Narodni list*, god. 28, br. 47, str. 3, od 15. 6. 1889.

⁴² „Grčki ratni brod na Visu“, *Smotra dalmatinska*, god. 7, br. 7, str. 3. od 12. 9. 1894.

⁴³ „Crnogorske kneginje i princ putuju jahtom *Fantasie* iz Kotora u Mletke“, *Smotra dalmatinska*, god. 9, br. 74, od 12. 9. 1896.

⁴⁴ „Na Visu engleski ratni brod *Crusier*“, *Smotra dalmatinska*, god. 10, br. 75, od 18. 9. 1897.

⁴⁵ „Grčki ratni brod *Admiral Miaulis* sa 36 pitomaca na Visu“, *Smotra dalmatinska*, god. 18, br. 65, str. 3, 16. 8. 1905.

⁴⁶ „Pedeseta obljetnica Viške bitke“, *List dubrovačke biskupije*, god. XVI, br. 8, Dubrovnik, 1916, str. 14, 1. augusta 1916.

2.4. Razglednice i fotografije vezane uz Višku bitku i Vis

Političko, vojno i ekonomsko značenje Viške bitke za Monarhiju bilo je veliko te je bilo nužno stavljanje Viške bitke u propagandu, a to je zahtijevalo angažiranje poznatih i afirmiranih fotografa. Tako su angažirani: Gustav Jägermayer, Ottokar Uhliř, Rudolf Tirolđ, Ludwig Hans Fischer, Rudolf Soja i drugi.

Vrijedan primjer fotografije s Visa sačuvan je u *Album von Dalmatien* nastao 1866. – 1898. autora Franz Thiard De Laforesta⁴⁷ koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.⁴⁸

Razglednica povodom proslave 40. godišnjice Viške bitke izrađena je na samom Visu 20. 7. 1906. prilikom uplovljavanja nadvojvode Franza Ferdinanda. Izdavač je bio austrijski Rothenaisler.⁴⁹

Turistička atrakcija otoka Visa od 1884. je i Modra špilja (geološka atrakcija) koju su iz godine u godinu sve više posjećivali turisti, naročito iz Monarhije. Uz posjet špilji obavezno se posjećivalo groblje poginulima, nevezano za obljetnice Viške bitke.⁵⁰

3. Zaključak

Analizom prezentirane literature utvrđeno je da je za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, odnosno do 1918. Viška bitka prepoznata kao turistička atrakcija te je bila u turističkoj ponudi. Izdavanjem putopisa, turističkih vodiča, razglednica, prospekata i stručnih časopisa turisti su dobivali informacije o Viškoj bitki i otoku. Pritom je potrebno istaknuti da je otok Vis, ne samo zbog Viške bitke, mediteranske klime, bogatog prirodnog i kulturnog nasljeđa od prapovijesti do danas, prepoznat kao potencijalna turistička destinacija.

Zbog značenja Viške bitke za cijelu Monarhiju, njezina promocija nije se odnosila samo na područje otoka Visa ili Dalmacije, već na cijelu Monarhiju. Spomenici admiralu Tegetthoffu podignuti su u Puli, Beču, Grazu i Mariboru. U nekoliko gradova ulice su dobile ime po Tegetthoffu ili po otoku Visu. Još i danas u Beču i u Grazu postoje ulice koje nose ime otoka Visa. Dok je još Trst bio u sklopu Monarhije, glavna riva se od 1916. do 1918. zvala Riva Tegetthoff.

Usprkos slavi koju je Tegetthoff stekao kod Visa, na Visu mu nikada nije podignut spomenik, već je bila postavljena samo bista caru, koja je uklonjena.

⁴⁷ Rođen je u Beču. Potomak je burgundijske porodice.

⁴⁸ HR-HDA - http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=1703 (posjećeno 18. prosinca 2016.).

⁴⁹ Österreichische Nationalbibliothek, zbirka razglednica, http://data.onb.ac.at/AKON/AKo60_355 (posjećeno 18. prosinca 2016.).

⁵⁰ Gordana TUDOR, *Prvi trajekti na hrvatskom Jadranu*, Hrvatski pomorski muzej Split, Split, 2014., str. 80.

Nesumnjivo, Viška bitka je još za vrijeme Monarhije prepoznata kao turistička atrakcija i bila je u funkciji turizma do 1918. godine. Nakon 1918. otok Vis je ušao u sastav Kraljevine Italije te je Viška bitka „zaboravljena“ (Italija je bila poražena strana u Viškoj bitki), a nadgrobni spomenik s groblja u Visu ubrzo je rastavljen i preseljen u Livorno u Italiju.

Informacijama iz turističkih putopisa, vodiča i časopisa široka javnost dobivala je informacije o Viškoj bitki, otoku, ali i značenju bitke za Monarhiju.

Nesumnjivo nakon Viške bitke stvoreni su preduvjeti za razvoj suvremenog turizma na otoku.

Tourist significance of the 1866 Battle of Vis in the period until 1918

SUMMARY

In the scientific literature the Battle of Vis from 1866 has been mostly analyzed from the historical, military, military-historical and military-political point of view, and least of all from the perspective of tourism. It was, therefore, the aim of this paper to look at the period of the Austro-Hungarian Monarchy, i.e. at the beginnings of modern tourism on the Croatian side of the Adriatic, and determine whether the Battle of Vis was recognized as a tourist attraction – in other words, as heritage that was included in the tourism product of the island.

In order to attain the goal, the paper analyzes travel literature, tourist guides, professional magazines, daily newspapers and old postcards and photographs from the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. The analyzed literature was in German, English and Croatian. Since the Battle of Vis tipped the political, military and economic scales in the Adriatic in favor of the Austro-Hungarian Monarchy, it was of great significance for the Empire. The Battle of Vis was celebrated not only on the island, but also throughout the Monarchy. On its anniversary monuments were erected, streets were named, trips were organized, books were published, memorial masses were held, etc.

For Vis, the Battle of Vis was an important (but not the only) tourist attraction, because it provided an introduction into the island's rich cultural and natural heritage. The Battle of Vis was certainly recognized as a tourist attraction in the Monarchy, and it retained its tourist significance until 1918. After 1918, the island became part of the Kingdom of Italy, and the Battle of Vis was “forgotten” (Italy was defeated in the Battle of Vis), the headstone from the Vis cemetery was quickly dismantled and transported to Livorno in Italy.

Tourist travelogues, guides and magazines provided the general public with information about the Battle of Vis, the island, but also about the significance of the battle for the Monarchy. There can be no doubt that the Battle of Vis paved the way for the development of modern tourism on the island.

Keywords: Vis, Battle of Vis, heritage, history of tourism, memorial tourism